

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	10/1	2016	55-78
----------------------------	------	------	-------

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA ÇOCUK

Koray TOPTAŞ*

Öz

Çocuk, günümüz toplumlarında olduğu gibi antik çağ Mezopotamya da toplumsal hayatın önemli bir parçası konumundaydı. Çocuk neslin ve toplumsal hayatın devamlılığının garantisi demektir. Günümüzde olduğu gibi antik çağ toplumlarında da çocuğun dış tehlikelere karşı korunması ailenin temel görevlerindendi. Eski Mezopotamya'da çocuk babasının otoritesinin hâkim olduğu bir aile içerisinde büyüyen sosyalleşirdi. Antikçağ toplumlarında çocuk özgür iradesinden yoksun, ailesinin isteğine ve toplumun gelenek göreneklerine uygun olarak yetiştirilirdi. Çocukların özgürlükleri çok kısıtlıydı. Bu durum günümüz toplumları için de geçerlidir. Eski Mezopotamya'da bazı kanun maddeleri ve çeşitli belgeler çocuk ile ilgilidir. Bu belgeler çocuğun korunması, evlat edinilmesi, eğitimi, velayeti ve miras hakkı gibi çeşitli konuları içermektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Eski Mezopotamya, Aile, Toplum.

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, koraytoptas@hotmail.com

Abstract***Children in Ancient Mesopotamia***

Children were an important part of life in Ancient Mesopotamia as they are in the communities of this age. Children were seen as warrant of the continuation of generation and social life. Protecting the children against external threats was one of the major responsibilities of families in archaic age societies as it is now. In Ancient Mesopotamia, children used to grow up and socialize in a family in which the father is the authority. In the societies of ancient age, children were grown up deprived of their free will and in accordance with their families' will and society's tradition. Freedom of children was restricted. This situation is the same for modern communities. In Ancient Mesopotamia, some articles of law and various documents were related to children. Those documents included some issues such as protecting the children, adopting, educating the children, curatorship and right of succession.

Keywords: *Children, Ancient Mesopotamia, Family, Society.*

Giriş

Çocukluk dönemi insanın bebeklik ile ergenlik çağları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Çocukluk evresinin genellikle konuşma ve yürüme kabiliyetleri kazanıldıktan sonra başladığı; cinsel gelişim ve ergenlik dönemi ile birlikte çocukluk döneminin bittiği kabul edilmektedir.

Çocuk, günümüzde olduğu gibi antik çağda da aile ve toplum için büyük öneme sahipti. Eski Mezopotamya'da çocuklar, babanın otoritesinin hâkim olduğu bir aile içerisinde yetişip sosyalleşirlerdi.¹ Babanın çocuğunun üzerinde sınırsız yakın bir gücü ve tahakkümü vardı. Babasının egemenliği altında olan çocuk özgür iradesiyle bir başkasıyla sözleşme yapamazdı. Bu durum ataerkil toplumların temel özelliklerinden birisidir. Buradan hareketle çocukların kendi kararlarını alıp, uygulayabilecek yaşa gelinceye kadar babalarının otoritesi altında olduklarını söylememiz yanlış olmayacaktır.

Eski Mezopotamya'da çocuğun aile ve toplum hayatındaki yerine dair bilgilerimizi arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan görsel

---

¹ Lerner 1986: 253

malzemenen ve çivi yazılı belgelerden edinmekteyiz. Basra Körfezi'nden Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyadaki zengin buluntular ve yazılı belgeler bu konuda bize önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu kaynakların yanında Anadolu coğrafyası içerisinde yer alan Kaniş kârum'undan yani günümüzdeki adıyla Kültepe'den çıkan yazılı belgeler de, Asurlu tüccarlara ait olması yönünden Kuzey Mezopotamya coğrafyası içerisine dâhil edilebilir. Buradan çıkan belgeler Mezopotamya geleneğini yansıtmakla birlikte Anadolu'da yaşayan yerli halkın geleneğinden de izler taşımaktadır.

Eski Mezopotamya yazılı belgelerinde küçük çocuk, bebek için genellikle “šerrum(m)”² kelimesi kullanılmaktadır. Çocuk içinse “šehēru”³ fiilinden türetilen; erkek çocuk için “šuhāru(m)”⁴ kız çocuğu içinse “šehērtu/ šuhārtu”⁵ kelimesi tercih edilmektedir. Küçük kız ya da erkek kardeşleri ifade etmek içinse “küçük” anlamındaki “šehru(m)/šuhru(m)”⁶ kelimeleriyle de karşılaşılmaktadır.

Çocuğun Aile ve Toplum İçindeki Yeri

Çocuklar, nesli devam ettirmeleri ve toplum içinde üstlenecekleri görevler bakımından ailenin ve toplumun devamlılığının garantisidirler. Çocuklar, babalarının iş yerlerini üstlerine alırlar, sosyal hayatın içindeki iş bölümünün ve üretimin devamlılığını sağlarlar, anne ve babaları yaşlandıklarında onlara bakarlar ve ailesinden birisi öldüğünde onu gömüp, gerekli ritüelleri yerine getirirlerdi. Fakat babalar oğullarını ve kızlarını borçlarına karşılık güvence olarak borçlu olduğu kişiye rehin bırakabilir,⁷ köle olarak satabilir veya evlatlık olarak verebilirdi.⁸

Çocuğun aile içindeki yeri sanat eserlerine de konu olmuştur. Pişmiş topraktan yapılmış küçük heykeller ve kabartmalar aile içinden sahneler sunuyordu. En yaygın temalardan birisi kucağında bir çocuğu taşıyan kadın simgesiydi. Bu simge hem aile içindeki içten havayı yansıtıyor, hem insanların dileklerinin bu yönde olduğunu gösteriyor, hem de doğum ve anneliğin olağanüstü, mucizevî yanını görmemize imkân veriyordu.⁹ Bir

² CAD, Ş/II: 317a

³ Küçük olmak, genç olmak; CAD, Ş:122

⁴ CDA 2000: 340

⁵ CDA 2000, 335; CAD, Ş: 229

⁶ CDA, 2000: 340; CAD, Ş: 236

⁷ Veenhof and Eidem 2008: 106

⁸ Zaccagnini 2003: 593

⁹ Oates 2004: 85

çocuğun doğumu, özellikle de bir erkek çocuğun doğumu, aile için önemli bir olaydı. Çocuk sahibi olabilmek için tanrılara dualar edilir, armağanlar sunulur, tanrıya yakarılırdı. Doğum sırasında kötülüklerden, özellikle de loğusa hummasından korunmak için muskalar kullanılırdı; bunun yanı sıra, doğum konusunda tecrübeli bir kadından, yani ebeden yardım istenirdi.¹⁰ Kültepe'den çıkan Kt 90/k 1786 numaralı büyü metni güzel bir örnek teşkil etmektedir. Doğumu kolaylaştırmak için yapılan büyü şöyledir:

“İnek! O bir inektir! arahtum, o bir arahtumdur. Çabucak hamile kalır, çabucak doğurur. Su ağzından çabucak gider. Burnuyla yeri kazar; kuyruğuyla evi süpürür. Ana tanrıçanın kızlarına yedi (kez), yedi (kez) kimi göndereyim ve (şöyle) emredeyim: Küreklerinizi ve sepetlerinizi alın ve arahtum-kanalının ağzını (met. kapısını) açın! Eğer vahşi koç (gibi) bir erkekse; eğer vahşi inek gibi bir dişiye (kız bebekse); eğer tanrısının reddettiği bir reddedilmişse (ölü doğansa) incelsin ve bir asma yılanı gibi düşsün yere. Büyü benim değil, büyüünün ve sihrin beyi (efendisi) Nikkilil'in büyüüdür. Rahimlerin hanımefendisi büyülesin.”¹¹

Doğumdan kısa bir süre sonra çocuğa ebeveynleri tarafından bir isim verilirdi; duygular, dilekler ve tanrıyla olan sıkı ilişki isimlere yansırı. İnsanlar çocuklarına ad verirken büyüklerinin adlarını ya da tanrıları ile alakalı onlara şükür ve minnetlerini sunan isimler vermekteydiler. Bunun en güzel örneğini Asur kralı *Asarhaddon*'un isminde görmekteyiz. İsmi'nin açılımı “*Aššur-aḥḥe-iddina*” şeklindedir. *Aššur*, Asur şehrinin baş tanrısı idi, *aḥḥe*, “*aḥu(m)*”¹² yani kardeş anlamına gelmektedir, “*iddina*” ise “*nadānu(m)* (=vermek)”¹³ fiilinin geçmiş zamandaki çekimidir. Buradan hareketle *Asarhaddon* ismi “*Tanrı Aššur kardeş verdi*” manasına gelmektedir. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Doğu Anadolu bölgesinde kullanılan Allahverdi, Tanrıverdi gibi isimler bu geleneğin devamı niteliğindedir. Tanrı öven, yücelten isimler de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. *Īlī-dān* (Tanrı güçlüdür) ve *Īlī-Ṭāb* (Tanrı iyidir, iyilik severdir)¹⁴ gibi isimler insanların, tanrının üstün vasıflarını isim olarak kullandıklarının göstergesidir. Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan b/k 180¹⁵ ve b/k 162 /b¹⁶ numaralı tabletler 4 nesillik bir secereyi öğrenmemizi

¹⁰ Klengel 2002: 118

¹¹ Erol 2014: 42

¹² CDA 2000: 8

¹³ CDA 2000: 229

¹⁴ Şahin 2009: 2012

¹⁵ Çeçen 1990: 37

¹⁶ Çeçen 1990: 38

sağlamaktadır. Bu belgede Ennam-A adlı kişinin oğluna babası Aşşur-rabi'nin ismini verdiğini görmekteyiz. Bu gibi örneklerden insanların çocuklarına büyüklerinin adlarını verdiğini öğrenmekteyiz.

Çivi yazılı metinlerde çocuk sahibi olmanın önemini açıkça görmekteyiz. Gılgamış, Enkidu ve Ölüler Dünyası adlı Sümer öyküsüne göre insan ne kadar çocuk sahibi olursa öbür dünyada o kadar iyi yaşamaktaydı.¹⁷ Evlenen çiftlerin çocuğunun olmaması durumunda adam ikinci bir eş alabilirdi ve kadının çocuk doğuramaması boşanma sebebi sayılırdı. Çocuk olmaması durumunda farklı örnekleri de görmemiz mümkündür. Örneğin çocuk doğurmaları sınırlandırılmış olan rahibelere evlenirken bir kız verilirdi. Bu kız da ona çocuk sağlardı. Eski Babil dönemindeki birkaç evlilik kontratında rahibelerin, çocuk sahibi olmak için, kocasına evlenmemiş genç bir kız sağladığı açıkça belirtilmektedir. Hatta sözleşmeler, rahibeye ait olan çeyizin ve diğer mülklerin gelecekte çocuğa ne şekilde miras kalacağını ayrıntılarıyla belirtmektedir.¹⁸

Çocuk Eğitimi

Eski Mezopotamya'da Eğitim sadece varlıklı aileler tarafından üstlenilebilirdi. Fakir ailelerin eğitim için zaman ve imkânları yeterli değildi. Belgelerdeki yazıcılar babalarının isimleriyle veya babalarının meslekleriyle ifade ediliyorlardı. Onların babaları yöneticiler (şehrin babaları), elçiler, askeri subaylar, tapınak yöneticisi, gemi kaptanları, önemli vergi memurları, rahipler, muhasebeciler, müdürler, ustabaşılar, kâtipler ve şehrin varlıklı vatandaşlarıydı. Fakir yetim çocukların evlat edinildiği aileler tarafından ve köle çocuklarının cömert sahipleri tarafından okula gönderildiklerine dair belgeler de mevcuttur.¹⁹

Toplum ve aile için mühim olan çocuğun eğitimi büyük önem arz etmekteydi. Eğitimin ilk amacı öğrencilere okuryazarlık ve matematikle ilgili temel bilgi ve becerileri öğretmektir. Eğitim ile çocukların toplum içinde yer alabilecek ve yaşadığı çevreye faydalı olacak bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmaktaydı.²⁰ Eski Mezopotamya'da okullar, "tablet evi"²¹ olarak adlandırılırdı. İlk eğitim binaları, öğrenmenin ilk açık merkezleri olan tapınaklara bitişikti. Sonraları eğitim tapınaklardan ayrı

¹⁷ Bordreuil vd. 2015: 274

¹⁸ Seters 1968: 404

¹⁹ Nemet-Nejat 2002: 56; Bertmann 2003: 301

²⁰ Bertmann 2003: 302

²¹ Sümerce "E.DUB.BA", Asurca "bīt tuppi" (CDA, 2000: 47)

binalar içinde yapılmaya başlandı. Antik okulların kalıntılarında Ur, Nippur, Sippar ve Mari’de rastlamak mümkündür.²² Sümerli bir öğretmen tarafından yazıldığı düşünülen bilmecece okul binası anlatılmaktadır; “Gök gibi sabanı olan bir ev, bakır gibi ibrik gibi bezle örtülü, bir kaz gibi yere basar, gözü açılmamış ona girer, gözü (alabildiğine) açılan ondan çıkar? Yanıt: Okul.”²³ Bu bilmecece okulun görünümü ve işlevi hakkında bilgi edinmekteyiz. Okulların başında “*umnia*” yani “uzman” veya “tablet evinin babası” olarak adlandırılan okul idarecileri bulunurdu.²⁴ Günümüzde olduğu gibi Sümer okullarında da tatil günleri mevcuttu. Sümer yazılı metinlerinden çocuğun ayda üç gün tatil yaptığını ve bayramlarda da üç günlük bir tatile sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁵

Sümer Okulu başlangıçta mesleki bir eğitim vermeyi amaçlıyordu. Yani saray ve tapınağın ihtiyaçlarına yönelik yazmanlar yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Bir Sümer metninde “Erkek çocuk, tanrı Enlil’in buyruğu doğrultusunda, meslekte babasının yerine geçmelidir” diye belirtilmiştir.²⁶ Bu doğrultuda çocukların çoğuna babaların gelenekleri öğretilirdi. Esnaflar, rahipler ve kâtipler arasında bir nesilden diğerine aile geleneklerinin aktarılması eğitimin amaçlarındandı. Yine de bazı çırak anlaşmaları vardır ki bu anlaşmalarda; bir uzmanın bir çocuğu (çoğunlukla bir köleyi) evine alıp ona aşçılık, halıcılık, şarkıcılık gibi meslekleri öğrettiği görülürdü.²⁷ Ancak zamanla Sümer okulları gelişerek kültür ve bilim merkezleri haline gelmişlerdir. Okullarda zamanında geçerli olan tanrıbilim, bitkibilim, hayvanbilim, madenbilimi, coğrafya, matematik, dilbilgisi ve dilbilim eğitimi alan öğrencilerden zaman zaman bu bilimlere katkıda bulunan bilim adamları, bilginler yetişmiştir.²⁸

Sümerlilerde öğrenme, yazma ve ders metotları kâtipler tarafından iyi betimlenmiş ve uygulama tabletleri çok sayıda örnekle açıklanmıştır. Bu materyaller çok çeşitliydi. Aritmetik, tarih, coğrafya, matematik ve edebiyat türünde çok sayıda materyal mevcuttu. Desteklenen ve tekrarlanan uygulamalar ile hataların düzeltilmesi öğrenmenin anahtarıydı. Öğretmen, tabletin üst kısmına bir cümle yazardı ve öğrencilerde bu cümleyi tekrarlayarak kopya ederdi. Öğretmen veya büyük kardeş düzeltmeler

²² Bertmann 2003: 301

²³ Kramer 2002a: 312

²⁴ Nemet-Nejat 2002: 55

²⁵ Stol 2006: 492

²⁶ Bordreuil vd. 2015: 276

²⁷ Stol 2006: 492

²⁸ Kramer 2002b: 22

yapardı. Öğrenci ev ödevinde bu düzeltmelere çalışır; ertesi gün çalışmayı hatasız olarak yapması beklenirdi.²⁹ Deneme türündeki Sümerce tabletlerden çocuğun okul günlerine dair bilgiler edinmekteyiz:

“Tabletimi ezbere okudum, öğle yemeğimi yedim (yeni) tabletimi hazırladım, yazdım, bitirdim; sonra örnek tabletimi getirdiler; öğleden sonra da alıştırma tabletlerimi getirdiler. Okul bitince eve gittim, içeri girdim, babamı orada oturur buldum, alıştırma tabletimi babama (?) anlattım (?), tabletimi ona ezbere okudum, (öyle) hoşuna gitti ki, ona sevinçle baktım.”³⁰

Okullarda ileri seviyedeki derslerde ise öğrencilerden çok uzun metinleri okumaları, kopya etmeleri ve kat problemlerine dayalı matematiksel işlemlerin yapmaları istenebilirdi. Eğitim süresinin devamında yeni kelimelerin ezberlenmesi ve matematiksel süreçlerin kavranması üzerinde durulurdu. Uygun olduğunda öğretmen, mühim konuları uzun uzun anlatarak açıklardı ve zaman zaman öğrencilere karışık örnekleri içeren ödevler verebilirdi. Bu eğitim süreci sıkı bir disiplin ile birlikte sürdürülürdü.³¹ Bu süreçte öğrenciye dayak atılması, istenilen davranışın kazanılmasını sağlamada kullanılan bir yöntemdi. Hatta okullarda “kamçı görevlisi” dahi bulunmaktaydı.³² Böylece öğrencilerin toplum içinde ahlaki yönden de iyi bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanırdı.

Çocuk Oyuncakları

Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan çingirak

Antik çağda günlük hayat içinde nadiren çocuğu düşünürüz. Şu an birer harabe şeklindeki sessiz kentlerin sokaklarında, bir zamanlar kahkahalarıyla ve bağrıışmalarıyla çocuklar vardı. Günümüzde olduğu gibi o zamanlarda da çocukların vazgeçilmez eğlence kaynakları oyuncaklardı. Bu oyuncaklar genellikle ahşap ve kilin şekillendirilmesiyle yapılıyordu. Bebekler ve yeni doğmuş çocuklar için en çok tercih edilen oyuncak çingiraklardı. Avlanma ve askerlik hayalleri kuran erkek çocukların sapanları, küçük yayları ve

²⁹ Bertmann 2003: 303; Kramer 2002a: 308-309

³⁰ Kramer 2002a: 313

³¹ Bertmann 2003: 303

³² Nemet-Nejat 2002: 55

bumerangları vardı. Bunlara ek olarak maket savaş arabaları, gemileri ve hayvan figürlü oyuncakları vardı. Bir gün kendi çocuklarını büyütmeyi ümit eden kız çocuklar içinse oyuncak bebekler, evcilik oynamak için minyatür mobilyalar (masa, sandalye, yatak...) vardı.³³ Bu oyuncaklara güzel bir örnek de Kültepe’de yürütülen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan, Eski Asur dönemine tarihlenen çingıraktır.³⁴

Çocuğun Evlat Edinilmesi

Evlatlık statüsü, Akadca’da “*mārūtu(m)*”,³⁵ evlatlık ise “*tarbātu*”³⁶ kelimeleriyle ifade edilmekteydi. Evlat edilen çocuğa “*liqātu(m)*”³⁷ da denilmekteydi; “*mārtūtu*”³⁸ terimi ise kız çocuğun evlatlık statüsünü ifade etmede kullanılmaktaydı.

Çocukların evlat edinilmesi meselesi, sosyal ve ahlaki açıdan iyi bir şekilde incelenmesi gereken bir konudur. Bugün batı toplumlarında gayri meşru doğumlar artmaktadır ve bu çocukları büyütme ve evlat edinme tartışmaları modern toplumda evlat edinmeyi sosyal bir problem haline getirmiştir. Eski Mezopotamya’da da, farklı nedenlerle terkedilmiş ve yetim kalmış çocukların durumu aynı sosyal problemi yaratmıştır. Fakirlik, devam eden savaşlar, kıtlık ve hastalıklar, gerek bebeklerin gerekse çocukların yetim ve terk edilmiş kalmalarının ana sebepleri idi.³⁹ Böyle bir durumda hem sahipsiz kalan çocuklar bir aileye hem de çocuğu olmayan aileler bir çocuğa sahip oluyorlardı.

Mezopotamya’da çocuk sahibi olmamak kabul edilemez bir durumdu. Genel olarak evlilikler tek eşli olmasına rağmen, çocuğun olmaması durumunda çocuk sahibi olma umuduyla ikinci bir eş alınabilmekteydi. Çocuksuzluk durumunu gidermenin bir diğer yolu da evlat edinmeydi. Doğduktan sonra terk edilmiş bir çocuğu evlatlık almak en kolayıydı. Büyük çocukların evlat edinilmeleri ailelerin, çocuklarının büyütme ve besleme masraflarını karşılayamadıklarında, satış yoluyla gerçekleşirdi. Köleler özgürleştirilip evlat edinilebilirlerdi.⁴⁰ Bir adam

³³ Bertmann 2003: 298

³⁴ Özgüç 1950: 75; Lev. 272

³⁵ CDA, 2000: 199

³⁶ CDA, 2000: 399

³⁷ CDA, 2000: 183

³⁸ CAD, M/I: 306; CDA, 2000: 198

³⁹ Paulissian 1999: 5

⁴⁰ Stol 2006: 491

kimsesiz bir çocuğu veya ailesiyle yaşayan bir çocuğu evlat edinebilirdi. Ailesi olan bir çocuğun evlat edinilmesinde ailenin rızası gerekiyordu. Bir adam bir çocuğu evlat olarak aldığı anda onun tüm bakımını üstlenir, yemek, giysi gibi ihtiyaçlarını giderir, ticaret ve kâtiplik gibi bir mesleği öğretebilirdi.⁴¹

Evlatlık almada bir kontrat yapılırdı. Belgelerde bu kontrata “*tuppi marūti*” (=evlatlık tableti) denilmektedir. Bu kontratta evlatlık alma ve verme ile ilgili hükümler belirlenir, tanrılar ve tanıklar huzurunda yemin edilip, tablet mühürlenirdi. Bu tablet genellikle ailesi olan çocuğun evlat edinilmesinde düzenlenirdi. Bundaki amaç, çocuğun haklarını korumak ve ileride evlat edindiği aileden miras almasını garanti etmektir. Bu tarz kontratlar çocuğun geleceği açısından faydalıydı.⁴² Nuzi (Arappa/Kerkük)'den çıkan bir evlatlık tableti, bu belgelerin formatını ve içeriğini anlamamıza yardımcı olabilir:

“A'ya ait olan evlat edinme tableti. A, B'yi evlat edindi. A, toprakları ve mülkleri üzerinde B'nin hakkının olduğunu sözleşmeye yazdı. A'nın oğul veya oğulları varsa onlar mal bölüşümünde iki katı hisse alacak. B ise tek hisse alacaktı. Eğer A'nın oğlu olmazsa, B birincil varis olacak. A yaşadığı sürece B ona hizmet edecek. A, B'den başka bir çocuğu evlat edinmeyecek. Onlar aralarındaki anlaşmayı bozarlarsa 1 mina altın ve 1 mana gümüş ödeyecekler.”⁴³

Evlatlık sadece çocuksuz çiftler tarafından alınmazdı. Evlatlık alma, kişinin yaşlılığını garanti altına almasının bir yoluydu. Kişinin erkek çocuğu yok ise yaşlandığında zor durumda kalabilirdi. İnsanlar yaşlandıklarında onlara bakacak, onlarla ilgilenecek kişilere ihtiyaç duyarlardı. İşte bu nedenden dolayı çocuğu olmayan insanlar evlat edinebilirlerdi. Bu durum karşılıklı çıkar ilişkisine dayanıyordu. Evlatlık, evlat edindiği ailenin yaşlılık günlerinde yanında oluyordu; buna karşılık, o aile de çocuğu mirasına varis tayin ediyordu.⁴⁴

Evlatlık alma kanun maddelerine de konu olmuştur. Bu kanunlar, ortaya çıkan ya da çıkması olası durumlarda tarafların haklarını korumak için alınmış önlemlerdi. Hammurabi Kanunları madde 185'te: “*Eğer bir adam, küçük bir çocuğu kendi adına evlat edinirse ve onu büyütürse, o evlatlık üzerinde hak iddia edilmeyecektir.*”⁴⁵ denilmektedir. Burada, ileride çocuğun

⁴¹ Johns 1904: 172

⁴² Johns 1904: 172

⁴³ Speiser 1928-1929: 7-9

⁴⁴ Westbrook 2003: 392

⁴⁵ Roth 1995: 119; LH 185

öz ailesinin çocuğu geri istemesi durumunda, evlat edinen ailenin haklarının korunması amaçlanmıştır. Ancak maddelerde çocuğun kendi öz anne-babasını araştırması durumunda, çocuğun öz ailesinin evine döneceği belirtilmektedir. Hammurabi Kanunları madde 186'daki durum şöyle belirtilmiştir: “Eğer bir adam, küçük bir çocuğu evlât edinirse ve çocuk babasını ve anasını araştırırsa, o evlâtlık kendi babasının evine dönecektir.”⁴⁶ Bu maddeden çocuğun da isteğinin gözetildiği sonucunu çıkarabiliriz. Hammurabi kanunları 188-189'daki “Usta sınıfından bir adam bir çocuğu yetiştirmek için evlat edinir ve ona işini öğretirse o çocuk üzerinde hak iddia edilmeyecektir - Eğer elinin hünerini ona öğretmezse, o yetiştirilen kimse babasının evine dönecektir.”⁴⁷ ifadesinden de kişinin çocuğu meslek öğretmek için evlat edinebildiği, ancak amacına uygun davranmazsa evlâtlık anlaşmasının bozulabildiği sonucuna ulaşmaktayız.

Hammurabi Kanunları madde 190'daki: “Eğer bir adam, evlât edindiği ve büyüttüğü çocuğu kendi çocukları ile bir saymazsa, o evlâtlık babasının evine dönecektir.”⁴⁸ hükmünden ailelerin çocukları olmasına rağmen de evlâtlık edinebildiği ya da evlâtlık edindikten sonra öz çocukları olabildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu maddeye ilave olarak 191. maddede, kişinin kendi çocuğu olması durumunda, evlâtlık aldığı çocuğu evlâtlıktan çıkarınca ona hisse vermesi gerektiği belirtilmiştir: “Evlâtlık edinen ve onu büyüten bir adam ona bir ev inşa ederse ve daha sonrasında öz evladı olursa ve üvey oğlunu evlâtlıktan çıkarmak isterse onu yoksul bırakamaz. Onu büyüten baba malının 1/3 hissesini ona vermelidir. Ama evinden ya da tarlasından pay vermeyebilir.”⁴⁹ Böylece evlâtlık alınan çocuğun kanunlarca korunduğu sonucuna ulaşabiliriz. Evlâtlık alan kişinin çocuğu olması durumunda, evlâtlık çocuğun haklarının korunacağı evlâtlık tabletlerinde de güvence altına alınmıştır. Nuzi'den çıkan bir tablette şöyle denilmektedir:

“Arşenni'nin oğlu Naşwi'nin evlâtlık tableti: Puhişenni'nin oğlu Wullu yu evlat edindi. Naşwi yaşadığı sürece Wullu ona yiyecek ve kıyafet temin edecekti. Naşwi öldüğünde Wullu mirası alabilecek. Naşwi nin öz oğlu olursa ozaman miras her ikisine eşit biçimde paylaşılacak. Ama Naşwi nin öz oğlu asıl haktan yararlanacak. Eğer Naşwi nin öz oğlu olmazsa Wullu tek başına tüm mirası alacak. Dahası Wullu'ya kızı Nuhuya'yı eş olarak verecek. Eğer Wullu başka bir eş alırsa tüm miras hakkını ve aile olma hakkını kaybedecek. Her kim anlaşmayı bozarsa 1 mina gümüş ve 1 mina altın verecek.”⁵⁰

⁴⁶ Roth 1995: 119; LH 186

⁴⁷ Roth 1995: 119; LH 188 - 189

⁴⁸ Roth 1995: 119; LH 190

⁴⁹ Roth 1995: 119; LH 191; Driver and Miles 1960: 75

⁵⁰ Paulissian 1999: 16

Orta Asur kanunlarında ise farklı bir evlatlık örneğiyle karşılaşırız. Tablet A 28. maddede çocuklu bir kadının biriyle evlendiğinde çocuğunun o kişinin mirasından pay alabilmesi için evlatlık sözleşmesi yapılmış olması gerektiği belirtilmiştir: “Eğer dul bir kadın, bir adamın evine girerse, oğlunu bebek (olarak) beraberinde getirdiyse, (çocuk) onu karılığa alanın evinde büyüdüyse, fakat evlâtlık vesikası yazılmamışsa, onu büyütenin evinden hisse almayacak, borç yüklenmeyecek, onu doğurtanın (öz babasının) evinden kendine düşen hisseyi alacaktır.”⁵¹ Buna benzer durumlar Babil döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Eski Babil Hanedanlığı dönemine ait bir belgede “Bir eş, onun ikinci kocası Marduk-nāšir’den ayrıldığında, ilk kocası Puzulum’dan olan oğlu Marduk-nāšir’den ve onun oğullarından mülk talep etmeyecektir” denilmektedir.⁵²

Evlatlığın kendisini büyüten anne babasını inkâr etmesi durumu da kanun maddelerinde hükme bağlanmıştı. Hammurabi Kanunları madde 192’deki: “Eğer saraya ait bir hizmetlinin veya bir SAL.ZÎKRUM’un oğlu, kendisini büyüten babasına ve anasına ‘sen babam değilsin, sen anam değilsin’ derse dilini keseceklerdir.” ifadesi evlatlığın üvey ailesini inkâr etmesi durumunda alacağı cezayı açıkça belirtmektedir. ana İttişi kanunları madde 29’da da evlatlığın üvey anne ve babasını inkâr etmesi durumunda alacağı ceza şu şekilde belirtilmektedir: “Eğer bir evlât, anasına, sen benim anam değilsin derse, kafasının bir yanını tıraş edecekler, onu şehrin etrafında dolaştıracaklar ve evden kovacaklardı.”⁵³

Bazı belgelerden, evlatlık alınan çocukların evlatlık alındıkları ailenin kendilerine bıraktıkları toprakların mutlak sahibi olduğunu ve ilerleyen süreçte bunları başkalarına verebildiklerini ve miras olarak bırakabildiklerini görmekteyiz. Nuzi’de bulunan bir tabletin tercümesi şöyledir:

“Zigi’nin oğlu Šennima’nın evlatlık tableti. O aynı zamanda Zigi’nin diğer oğlu olan Arzizza’yı da evlat edindi. Šennima şöyle dedi: “Šurihil beni oğulluğuna alarak bana bıraktığı toprakları ve evleri Arizza’ya veriyorum. Kızım Šiwirkiaše’ye 1 imer toprak verdim. Šiwirkiaše yaşadığı sürece 1 imēr toprağı muhafaza edecek. Šiwirkiaše öldüğünde, Arzizza bu 1 imēr toprağı alabilecek.” Šennima ilave olarak şöyle dedi: “ Hizmetçim Yalampa annem Zilipkiaše yaşadığı sürece ona hizmet edecek. Zilipkiaše öldüğünde Arzizza, Yalampa’yı alabilecek.” Bu tablet Nuzi kapısındaki bildirimden sonra yazıldı.”⁵⁴

⁵¹ Tosun ve Yalvaç 2002: 250; OAK Tablet A Kol. IV, § 28

⁵² Driver and Miles, 1935: 222

⁵³ Tosun ve Yalvaç: 2002: 47; ana ittišu LEV. VII Kol. III, 29

⁵⁴ Speiser 1928 - 1929: 34

Evlatlık belgeleri, evlat edinmede farklı amaçların güdüldüğünü ortaya koymaktadır. Evlat edinmeyi, yol, yöntem ve nedenleri bakımından sınıflandırabiliriz:

Satış şeklinde evlat edinme: Bu tarz evlatlık kontratlarında (*tuppi mārūti*), görünürdeki amaç, evlat edinmedir.⁵⁵ Fakat evlat edinme maskesi altında metinlerde “miras hissesi” (*kīma qišti-šu*) şeklinde ifade edilmiş, taşınmaz malların (tarla, bahçe, ev, ağıl, harman yeri, v.s.) tamamı veya bir kısmı evlat edinilen tarafından, yine metinlerde “hediye” adı altında isimlendirilmiş belli bir meblağ karşılığında (arpa, bronz, gümüş, koyun, öküz, kurşun, giysi, yün, buğday, darı, bakır, v.s.) evlatlığa satılması söz konusudur.⁵⁶ Bu yöntem özellikle toprak satışının yasaklandığı dönemlerde, bu yasağı delmek için başvurulan bir yoldu.

Gerçek evlat edinme: Bu şekil evlat edinmede kişi, oğlu yerine veya köle yerine koyarak evlat edinir. Oğlu olarak evlat edinmedeki amaç kişinin kendisine varis tayin etmek istemesidir. Evlat edinen kimsenin kızı ve karısı hayatta olmasına rağmen, kendisine varis olacak bir erkeği evlat edindiğini görüyoruz.⁵⁷ Bu tür evlat edinme eylemi evlatlık çocuğa, o ailenin mirasını alma hakkını verirdi. Bu miras malın tümünü ya da bir kısmını içerebilirdi.⁵⁸ Köle yerine koyarak evlat edinmede de evlat edinenin mallarından bir miktar verilmesi suretiyle, evlatlık oğulun aile içinde hizmet etmesi sağlanmıştır.⁵⁹ Nuzi’den çıkan bir evlatlık tabletinde (H 64) kişi evlatlık aldığı çocukları, varisi kabul ederek onları mirasına ortak etmiştir. Tabletın tercümesi şöyledir:

*“Şukriya oğulları Zunnutti, Şelwiya, ve Şu[ru]-kaya’nın evlatlık tabletidir. Katiri ve Şurihil’in oğlu Akkuya bu üç kardeşi evlat edindi. Onların mirasını böldüğünde Katiri bölgesinden 3 awihari toprak parçasını onlara verdi. Bu anlaşmayı kim bozarsa 1 mina altın ve gümüş verecek, bu üç adam durumun anlaşıldığını Akkuya’ya bildirmeli.”*⁶⁰

Ölünceye kadar bakma kontratı: Yetişkin çocuklar kendi iradeleriyle bir aileye girebilirlerdi. Bu durum “reşit olanın evlat edinilmesi” olarak adlandırılırdı. Reşit bir erkek çocuğun evlat edinilmesindeki sebep,

⁵⁵ Alpman 1981a: 322

⁵⁶ Alpman 1981b: 184

⁵⁷ Alpman 1981a: 325

⁵⁸ Speiser 1928 - 1929: 7

⁵⁹ Alpman 1981b: 185

⁶⁰ Speiser 1928-1929: 40

çocuğu olmayan insanların yaşlandıklarında aileye bakacak bir oğula sahip olma istediğiydi. Bunun karşılığında sonradan öz evlatları olsa dahi aldıkları evlatlık da varisi olacaktı.⁶¹ Burada evlatlık ailenin günlük ihtiyaçlarını karşılayacak ve evlat edinen ölünce gerekli ritüelleri yerine getirecekti. Burada evlat edinen aile, bir ebeveynin kendi oğlundan beklediği görevleri, aynı şekilde evlatlık oğlundan beklediğine şüphe yoktur.⁶² Anlaşmayı bozmanın karşılıklı yaptırımları vardı. Eğer evlat edinen aile sözleşmeyi bozarsa toplum içindeki itibarını kaybedebilirdi. Bunun tam tersi durumda evlat edinilen oğul onları terk ederse, özgürlüğünü kaybederdi.⁶³ Bu şekil evlat edinmede, kişi evlatlık aldığı kişinin kendisine bakması koşuluyla, sahip olduğu mülkü evlatlığına vermektedir.

Kadınların evlatlık edinilmesi: Kızların veya kadınların evlat edinilmesinde güdülen başlıca amaç; babanın, annenin, varsa ağabeyin ve ablanın, onların (kızların veya kadınların) üzerindeki hâkimiyet yetkilerini satın almaya yöneliktir. Bu suretle evlat edinen, kız veya kadın üzerinde adı geçen esas ebeveynin hukukuna sahip olmuş oluyordu ve bunu istismar ederek istediği tasarrufa gidebilirdi. Metinlerin çoğunda kadından, evlat edinenin “kızı ve gelini şeklinde” söz edildiğine göre, kadınların evlat edinilmesini içeren bu metinlere bir evlilik kontratı gözüyle bakmak yanlış olmayacaktır.⁶⁴ Bir kişi bir kız çocuğunu kızı, gelini veya kız kardeşi olarak evlat edinebilirdi. Kızın evlat edinilmesinde, evlat edinenin kızın babasına “*tirhatum*” (başlık parası) ödemesi çok yaygındı.⁶⁵ Gelin olarak evlat alma (*ana kall(at)ūti*) kızın geleceği için farklı bir şarta sahipti. Kızı evlat edinen onu bir oğluyula evlendirebilirdi. Bu durumda kız hayatının geri kalanını evlat edinenin evinde geçirmek zorundaydı.⁶⁶ Ancak kadının evlat edinilmesindeki amaç sadece evlenmeden ibaret değildi. Evlat edinilen kadının köle olarak hizmetinden yararlanılabilir, ondan doğacak çocukların satışından gelir elde edilebilirdi. Bunun yanında başlık parasından düşük değere evlat edinilen kız sonradan gerçek başlık değeri karşılığında başkası ile evlendirilerek kazanç elde edilebilirdi.⁶⁷ Sippar’dan çıkan Hammurabi dönemine ait CT 47 40 numaralı belge bu anlatılanlar ile benzerlik göstermektedir:

---

⁶¹ Stol 2006: 491-492

⁶² Alpman 1988: 166; Johns 1904: 171

⁶³ Stol 2006: 492

⁶⁴ Alpman 1981a: 327-329

⁶⁵ Fincke 2012: 133

⁶⁶ Fincke 2012: 129

⁶⁷ Alpman 1988: 182

“Şululi'nin kızı Šamaš'ın rahibesi Beltani, Zabayatum ve Erišti-Adad'ın kızı Marat-eršetim'i Zabayatum ve Erišti-Adad'dan kızı ve üvey kızı olarak aldı. Zabayatum ve Erišti-Adad, 5 ūeql gümüūü tirhatum olarak aldı. Onların gönülleri hoş tutuldu. Beltani, Marat-eršetim'in ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu bir kocaya verecek. Onlar Šamaš, Marduk ve Hammurabi'ye yemin ettiler.”⁶⁸

Evlatlık alma durumuna ek olarak belki üvey evlat durumundan da söz etmemiz yerinde olacaktır. Çocuklu bir kadınla evlenen kişinin onun çocuğunu kendisine evlatlık olarak aldığını düşünebiliriz. Kültepe'de bulunan bir belge,⁶⁹ üvey evlat ile ilgili ilginç bir detayı içermesi bakımından önemlidir. Tabletın tercümesi şöyledir:

“Šuli şöyle (söyler), Lā-qēpum'a söyle: Niçin sürekli (kötü sözler) işitiyorum ve senin gözünde adam yerine konmuyorum? Aššur ve tanrım ile yapmamalısın. Ayrıca, babayı ve anneyi tanımıyor musun? Seni ben büyüttüm. Ben seni gözler(im) olarak kabul ettim. Bulduğun iyi mevki için, sahip olduğun iyi yere, iyi (bir şekilde) ben çıkarttım ama sen hor baktın (aşağıladın). Ayrıca ikinci bir baba (gibi) kabul etmedin. Ahşalim yüzünden sana kötü davranmadım. Tanrım sana sorsun! Eğer yemin etmediğim gerçekse (böyle inanıyorsan), girin (gelin) ve benimle (ilgili mesleyi) temizleyin ve oğlunu yakala (bul)! İstedüğün yere git! Lütfen, ilave tabletle gitme! Sen benim oğlum değilsin!”

Bu belge Šuli tarafından muhtemelen üvey oğlu olan Lā-qēpum'a yazılmıştır. Šuli, Lā-qēpum'un annesi ile evlenmiş ve onu da evlatlığı olarak kabul etmiş olmalıdır ki; onu evladından ayırmadığını, yetiştirdiğini ve saygınlık kazanmasını sağladığını belirtmektedir. Šuli belgenin devamında evlatlığının kendine kötü sözler söylemesinden ve kendisini babası gibi görmediğinden yakınmaktadır.

Çocukların Miras Hakları

Soyun devamını sağlayacak olan erkek çocuklar babalarının miraslarının mutlak varisiydiler. Bu durum kanunlarda ve vasiyetnamelerde açıkça belirtilmektedir. Kültepeden çıkan Kt o/k 196 c⁷⁰ numaralı tablette Agūa isimli tüccar mirasını karısı ve oğulları arasında taksim etmiştir. Belgenin tercümesi şöyledir:

⁶⁸ Westbrook 1988: 121

⁶⁹ Albayrak KT IV, 69

⁷⁰ Albayrak 2000: 7-8

“Agūa vasiyetini şöyle etti: Asur’daki ev karımındır. Karım, gümüşü oğullarımla birlikte paylaşacak. Gümüşten onun hissesi (hem) baba (hem de) anne (olarak)tır. Ev, gümüş ve sahip olduğu her şey O (karım) öldükten sonra Su-Belūm’undur. Kaniş’deki ev Şu-Belūm’undur. Alacaklılarımı oğullarım karşılayacaklar (ödeyecekler) ve bana artakalan gümüşten 1/3 mina altın, 1 mina gümüş ve bir bayan köleyi Abšalim ayıracak ve alacak. Ev almamış olan diğer oğullarım 4’er biltum bakır evlerine karşılık alacaklar. Gümüşün, bayan kölelerin, erkek kölelerin geriye kalanını (ise); karım, Şu-Belūm, ve (diğer) oğullarım hisse hisse paylaşacaklar. Aššur-iddi(n)’in sawitum’u ona bırakılmıştır. Eğer benden geriye hiç gümüş kalmazsa, oğullarım evlerine karşılık olan 4’er biltum bakırı alamayacaklar. (Bu durumda) 2 mina gümüş Puzur-İštar, 2 mina gümüş Ušur-ša-Aššur geri ödeyecek. Onların ek masrafları onların alınlarına (yüklenmiş)tir. ve eşit (olarak) denkleştirilmiştir. Eğer Abi-ilī 10 mina gümüş tartarsa kardeşleriyle beraber (mirası) paylaşacak. Eğer 10 mina gümüşü tartmaz ise, (mirastan) çıkarılmıştır ve kardeşlerine 10’ar mina gümüş eşit (olarak) ödeyecektir. İddi(n)-Su’en’in huzurunda, Aššur-nādā’nın huzurunda, Apil-kēn’in huzurunda, İkuppiā’nın huzurunda, Salīa’nın huzurunda.”

Bir adamın iki farklı eşinden olma çocukları varsa bu noktada mirasın paylaşımında sıkıntılar ortaya çıkabiliyordu. Bu sorunları ortadan kaldırmak için kanunlarda bir takım hükümler yer almaktaydı. Hammurabi Kanunları 167’deki: “Eğer bir adam bir kadınla evlenirse, kadın ona çocuklar doğurursa, o kadın ölürse, ölümünden sonra adam ikinci bir kadınla evlenip, çocuklar dünyaya getirirse, sonra baba da ölürse, çocuklar annelerine göre mal paylaşacaklar, kendi annelerinin çeyizini alacaklardır. Baba evinin malını da eşit olarak paylaşacaklardır.”⁷¹ ifadesinden, babanın ölümü durumunda iki eşten olma çocukların mirası eşit olarak bölüştüklerini anlamaktayız. Ancak ikinci eşin köle olması durumunda durum farklıydı. Hammurabi kanunları 171a’da: “Eğer bir adam ona çocuk doğuran kadın kölenin çocuklarına “benim evlâtlarım” demediyse, sonra baba öldüğünde kadın kölenin çocukları baba evinin malından, eşin çocukları ile birlikte mal paylaşmayacaklardır. Kölenin ve çocuklarının özgürlüğü verilecektir. Eşin çocukları, kadın kölenin çocukları üzerinde kölelik için hak iddia etmeyeceklerdir.”⁷² denilmektedir. Buradan kölenin çocuklarının mirasın dışında bırakabileceği sonucu çıkmaktadır. Lipit-İštar kanunlarında da aynı madde ile karşılaşmaktayız. Madde 25: “Eğer bir adam evlenirse, kadın ona çocuk doğurursa ve çocukları hayatta ise, ayrıca bir köle, efendisine çocuk

⁷¹ Roth 1995: 113; LH 167

⁷² Roth 1995: 114; LH 171a

doğurursa, baba köle ve çocuklarına özgürlüklerini verirse, kölenin çocukları efendisinin çocukları ile evi bölüşmeyeceklerdir.”⁷³

Nuzi belgelerinde belirtilen gelenekler oldukça farklı bir durum sunar. HSS V, 67 numaralı tablette şu ifadeler kayıtlıdır:

“Kelim-ninu eş olarak Şennima’ya verildi. Eğer Kelim-ninu (çocuk) doğurursa, Şennima başka eş almayacak; fakat Kelim-ninu doğuramazsa, Kelim-ninu, Şennima için Lullu topraklarından bir kadın alacak ve Kelim-ninu (doğacak) çocukları uzağa göndermeyecek. Kelim-ninu Şennima’ya çocuklar doğurabilirse, bu çocuklar evlerin ve toprakların hepsini alacak, fakat Kelim-ninu erkek çocuk doğuramazsa, Kelim-ninu’nun kızı toprakların ve evlerin bir kısmını alacak”⁷⁴

Bu tabletten anladığımız kadarıyla Kelim-ninu çocuk doğuramazsa eşine köle bir kızı eş olarak alacağını; ancak Kelim-ninu sonra bir erkek çocuk doğurabilirse, köleden olma çocukların miras hakkının ortadan kalkabildiğini görmekteyiz.

Babanın mirasının bölüşümüne ek olarak annenin mirasının paylaşımıyla da ilgili hükümleri kanun maddelerinde görebiliriz. Kadınların mirası ise genellikle evlenirken babalarının verdiği çeyizleriydi. Kadının ölümü durumunda bu çeyizin çocuklarına intikal etmesi kanunlarca güvence altına alınmıştı. Hammurabi Kanunları 162’de bu açıkça belirtilmiştir: *“Eğer bir adam bir kadınla evlenirse, ona çocuk doğurursa ve o kadın kaderine giderse (ölürse), baba çeyiz üzerinde bak iddia etmeyecek, çeyiz çocuklarıdır.”⁷⁵* Hammurabi Kanunları 173. maddede de kadının ikinci bir evlilik yapması durumunda o evlilikten olan çocukları ile ilk evliliğinden olan çocukların annelerinin çeyizini miras olarak paylaşacakları belirtilmiştir.

Kanunlarda kız çocuklarının miras durumuna fazla temas edilmemiştir. Ancak bazı özel durumlarda kızların mirastan pay alabildiklerine şahit olabilmekteyiz. Özellikle tapınakta görevli rahibeler babalarının mirasından pay alabiliyorlardı. Rahibelere mirastan pay verilmesinde kızın tanrının bir hizmetkârı olmasının ve bu durumun babanın inancı açısından önemli olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. ICK I’de (12 a,b) kopyası yayımlanmış ve W. von Soden tarafından incelenmiş olan

⁷³ Roth 1995: 31; LL 25

⁷⁴ Seters 1968: 404

⁷⁵ Tosun ve Yalvaç: 2002: 201; HK 162

Asurlu tüccar İli-bāni'ye ait belgede babanın rahibe kızına mirastan pay verdiği açıkça ifade edilmiştir. Vasiyet metninin tercümesi şöyledir:

“İli-bāni evinin kaderini (vasiyetini) şöyle belirledi (yaptı): 1 talent 1/2 mina kalayla ilgili Menānum'un oğlu Šu-İštar'daki tablet, 1 1/2 talent bakırla ilgili Salimānum'un oğlu İli-re'i'deki tablet, 1 1/2 mina gümüşle ilgili İbni-ilī ve oğlu Ennum-Aššur'daki tablet (olmak üzere) bütün bu (alacağa dair) tabletler rahibe kızım Ahātum'undur. Geriye kalan ister Asur'daki isterse Anadolu'daki tabletlerim olsun oğullarımın hepsinindir ve rahibe kızımın [payı] (onlara) geri kalmıştır. Kanişteki ev karım Lamassī'nindir. Oğullarımdan kimse Lamassī'ye karşı hukukten itiraz etmeyecek. Kanişteki tabletlerimden 1 1/2 mina gümüşle ilgili kaçak 2 tabletimi Lamassī'ye verecek. İya ve İkuppiya yılda 6'şar mina bakırı kızım Ahātum'a 'verecekler. Oğullarımın hepsi borcuma karşı duracaklar. Bir kardeş diğeri olmaksızın ister Asur'da isterse kırsalda (Anadolu'da) tabletlerimi açamayacak. (Oğullarım) kurbanlarının göğüs etinden Ahātum'a verecekler. Mührümü İya alacak. Vasiyetimin uygulayıcısını yemine sevk eden, mirastan çıkarılacaktır. Ayrıca borcu kendisi ödemek zorunda olacaktır. İkuppiya'nın tuttuğu 1 mina takdis gümüşümle, İya ve İkuppiya ticaret yapacaklar. Kızım Ahātum'un takdis (gümüşü) de onlarındır. Onlar (için) bağıştır. Buzizi'nin oğlunun huzurunda, Aššur-[taklaku?]'nun oğlunun huzurunda.”⁷⁶

Babaların normal şartlarda da kızlarına pay verdiği örnekler mevcuttur. Ancak bu sayı çok sınırlıdır. Baba kızını evlendirdiğinde kızına evlilik hissesi (çeyiz) verirdi. Araştırmacılar tarafından bu bir miras olarak yorumlanmakla birlikte bu bir zorunluluk değildi. Kıza pay verilmesi muhtemelen damadın ailesiyle karşılıklı bir anlaşma durumuydu. Ancak bu durum geç zamanlarda bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunun yanında baba kızına çeyiz verirken bir yandan da başlık parası alması, çeyizin miras olarak düşünülmesini tartışmalı bir konuma sokmaktadır.⁷⁷

Babaların bazı durumlarda çocuklarını mirastan men ettiğini de görmekteyiz. Hammurabi Kanunları 168. ve 169. maddede yer alan “Eğer bir adam oğlunu mirastan mahrum etmeğe karar verirse, yargıçlara “oğlumu mirastan mahrum edeceğim” derse yargıçlar kayıtları araştıracağız; eğer oğul, mirastan mahrum edilecek ağır bir suç taşıyorsa (işlememişse) baba oğlunu varislikten mahrum etmeyecek.”⁷⁸ ve “Eğer mirastan mahrum edilecek (kadar) ağır bir suç taşıyorsa (babasına

⁷⁶ Albayrak 2007: 140

⁷⁷ Johns 1904: 165

⁷⁸ Tosun ve Yalvaç: 2002: 202; HK § 168

karşı işlemişse), birinci defa için affedilecek, eğer ağır suçu ikinci defa işlerse, baba oğlunu mirastan mahrum edecek.”⁷⁹ İfadelerinden babalarının çocuklarını mirastan men edebildikleri açıkça belirtilmiştir. Ancak, bu durumda çocuğun mahkemece suçlu bulunması gerekiyordu. Baba sebepsiz yere çocuğunu mirastan men edemiyordu.

Çocukların Velayeti Meselesi

Boşanma durumunda çocuğun kimde kalacağı büyük bir problemli. Evli bir çift boşandığında en küçük çocuklar anneleriyle kalırlardı. Erkek çocuklar, belirli bir yaştan sonra, onların zihinsel ve sanatsal eğitim ve öğretiminden sorumlu babalarının denetimi altına geçer, genel olarak da baba mesleğini sürdürürlerdi.⁸⁰

Boşanma sonucu çocuğun velayetinin annede mi yoksa babada mı kalacağı kanunlarca belirlenmişti. Hammurabi Kanunları madde 137’de yer alan: “Eğer bir adam, ona çocuk doğuran bir şugitum’u veya ona çocuk temin eden bir naditum’u boşamaya karar verirse, o kadına çeyizi geri verilecek ve tarlanın, bahçenin, mal ve mülkün yarısı ona verilecek (o da) evlâtlarını büyütecektir. Çocuklarını büyüttükten sonra, çocuklarına verilen maldan varışmış gibi, bir hisse kendisine verilip, gönlünün istediği bir kocaya varacaktır.”⁸¹ ifadesinde boşanma durumunda çocuğun annesiyle kalması hükme bağlanmıştır. Hammurabi Kanunları 135. maddede ise farklı bir örnekle karşılaşıyoruz: “Eğer bir adam esir alınır ve ailesi geçimini sağlayamıyorsa, kocası dönmeden önce kadın başka bir adamın evine girer ve ondan çocuk doğurursa ve sonra kocası şehrine geri dönerse kadın ilk kocasının evine dönecek, çocuklar babalarının evinde kalacaktır.”⁸²

Kiş şehrinde çıkan VAS 18 114 numaralı belgede de çocuğun velayeti konusuna değinilmiştir. Belgenin içeriğinden haklı olan tarafın çocuğun velayetini alabildiğini görmekteyiz. Belgenin tercümesi şöyledir:

“Baritum İltani’nin kızıdır. Nabi-Ninkarrak’ın eşi olan İltani onu evlat edindi ve büyüttü. İltani kızını kocayaverek. Kızını veren İltani onu muhtaç bırakmayacak. Nabi-Ninkarrak, İltani’nin kızı Baritum’u bir kocaya vermeyecek. İltani kızını istediği kişiye verecek olandır.... Dahası eğer Nabi-Ninkarrak eşi İltani’ye ‘sen benim eşim

⁷⁹ Tosun ve Yalvaç 2002: 202; HK § 169

⁸⁰ Bordreuil vd. 2015: 276

⁸¹ Tosun ve Yalvaç 2002: 198; HK 137

⁸² Roth 1998: 107; CH 135

değilsin' derse, İltani kızını yanına alacak ve ayrılacak. Eğer İltani, Nabi-Ninkarrak'a 'sen benim kocam değilsin' derse o kızını İltani'ye vermeyecek."⁸³

Sippar'dan çıkan Samsu-iluna dönemine ait BE 6/1 59 numaralı belgede ise boşanma sonrası çocuğun velayetinin anneye verildiğini, ancak kadının çocuğun üvey babasını kabullenmediğini görmekteyiz. Belge bu yönüyle orijinal bilgileri ihtiva etmektedir. Belgenin tercümesi şöyledir:

*"Puzzulum'un oğlu İpiq-Annunitum'un annesi Takkubi, Azziya'nın oğlu Marduk-naşir'in evine girdi. Takkubi 'kutsal haciz' ile cezalandırıldı. Bu nedenle onlar önce hâkimlerin karşısına geldiler. Hâkimler Takkubi'yi boşamaya karar verdiler. İpiq-Annunitum, Marduk-naşir'e 'ben gerçekte Puzzulum'un oğluyum, sen benim babam değilsin' dedi. Onlar Puzzulum'un oğlu İdin-Ninşubur'dan tarla, ev veya saray kapısı koruyuculuğu talep emeyeceğine dair Şamaş, Marduk, Samsu-iluna ve Sippar şehri üzerine yemin etti."*⁸⁴

Çocukların Bir Borca Karşılık Teminat Olarak Gösterilmesi, Rehin Olarak Verilmesi, Kiralanması ve Satılması

Orta Asur'da bir kredici alacaklarına karşılık olarak borçlunun çocuğunu rehin olarak alabilir ve köle olarak satabilirdi.⁸⁵ Kültepe kazılarında ortaya çıkan AKT I, 44 numaralı belgede de, anne ve çocuğunun borca karşılık teminat olarak gösterildiğine tanık olmaktadır:

"1/3 mina gümüşü Aşşur-idī Şu-Bēlum'dan alacaktır. Agua('nın) hamuštum (olduğu haftadan itibaren) ayda 1/2 şeqel (gümüşü faiz olarak) ekleyecek. Hatti ve kızı teminatıdır. Bana para ödeyinceye kadar hiç kimse o kadınlara yaklaşmayacak. Şahit Ennum-ā, şahit Aşşur- mālīk."

Çocukların teminat olarak gösterildiğine kanıt olan diğer metin de (A)KT XI, 139'dur:

"Lipti-İstar ve Naniş Şu-İstar'ın 1 mina arıtılmış gümüşünü (be'ülātum-sermayesi olarak) işletiyorlar. (Bu) gümüş dolayısıyla (hizmet için) tutuluyorlar; gümüşü iade edecekler ve serbest kalacaklar. †Alaya ve onun oğlu benim rehinlerimdir. Şahit Dannum-illī'nin oğlu Şu-Laban, şahit Buzutaya'nın oğlu Aşşur-emūqī."

⁸³ Westbrook 1988; 136

⁸⁴ Westbrook 1988; 112

⁸⁵ Driver and Miles 1935: 321

Orta Asur kanunlarında da babanın borcuna karşılık çocukların rehin olarak verildiğini görmekteyiz. Orta Asur Kanunları Tablet A 39'da yer alan ifade şöyledir: *“Eğer bir adam, kızı olmayan bir kızı kocaya verirse ve eğer önceden (kızın) babası borçluysa ve (kız) rehin olarak oturtuluyorsa (alikonuluyorsa) ilk alacaklı gelecek ve kadını verenin hesabından kadının fiyatı üzerine anlaşma yapacak. Eğer verilecek hiç bir şey yoksa (borcundan düştükten sonra geriye bir şey kalmazsa), (evliliğe) veren adamı alacaktır. Eğer (kız) kötülük içinde yaşatıldıysa (babasının borcuna karşılık olarak alikonulduğu yerde kötü muamele gördüyse), onu öyle yaşatandan serbesttir (kurtulmuştur). Eğer kadını eş olarak alan adam, ister ona bir (evlilik) sözleşmesi yaptırmış olsunlar, ister ondan bir şikâyetname almış olsunlar, kadının fiyatını (değerini) ödeyecek ve onu kocaya veren serbest kalacaktır.”*⁸⁶ Bu madde babasının borcuna karşılık rehin tutulan kız çocuğunun alacaklı tarafından başkasına satılabildiğini göstermektedir. Ancak Orta Asur Kanunları rehin tutulan çocuğun başkasına satılmasının suç olduğunu da gözler önüne sermektedir, Orta Asur Kanunları C + G 3'de yer alan *“Eğer bir adam, para karşılığı veya rehin olarak evinde oturttuğu ister bir adamın oğlunu veya ister bir adamın kızını, başka bir memlekete para karşılığı verirse (satarsa) ve suçlanıp, ispat edilirse, parasından eli kalkacak (alacak hakkı kalmayacak), onun karşılığını kıymetine göre mal sahibine verecektir ..... sopa atacaklar, 40 gün süreyle kralın hizmetini yapacak, vermiş olduğu adam, ikinci memlekette ölürse, can ödeyecektir. Tam fiyatı (parası) alınmış (ödenmiş) Asurlu bir adam veya kadın, başka memlekete verilebilir.”*⁸⁷ ifadesi rehin alınan çocukların satılmasının suç olduğunu göstermektedir.

Orta Asur Kanunları'nda çocuğun kiralanması durumuna da değinilmiştir. Tablet A 36 da bu durum şöyle ifade edilmiştir: *“Eğer bir kadın babasının evinde oturmuyorsa veya kocası onu ayrı evde oturttuysa kocası tarlaya (uzakta çalışmaya) gittiyse, ne yağ ne yün ne giyecek, ne yiyecek ona hiç bir şey bırakmadıysa, bir başak dahi ona tarladan getirmeyince, o kadın beş sene kocasını beklemek zorundadır. Başka kocayla oturmayacaktır. Eğer çocukları varsa kiralanacaklar (çalışacaklar) ve yiyecek kazanacaklardır.”*⁸⁸

ana ittişu kanunu 23. madde çocuğun babasını inkâr etmesi durumunda satılabileceğini belirtmektedir: *“Eğer bir evlât, babasına babam değilsin derse, onu (babası) tıraş edecek ve ona kölelik damgası vuracak, gümiş karşılığı onu verecektir, (satacaktır).”*⁸⁹

⁸⁶ Tosun ve Yalvaç 2002: 252; OAK Tablet A, § 39

⁸⁷ Tosun ve Yalvaç 2002: 258; OAK C + G 2

⁸⁸ Tosun ve Yalvaç 2002: 251; OAK Tablet A, § 36

⁸⁹ Tosun ve Yalvaç 2002: 47; Ana İttişu LEV. VII Kol. III, 23

Bazı belgeler insanların savaş, kıtlık ve kuraklık gibi zor zamanlarda çocuklarını sattıklarına dair trajik örnekleri aktarmaktadır. Emar'da ele geçen bir belge⁹⁰ tam da bu durumu anlatır niteliktedir:

Benim kocam uzaklara gitti; [çocuklarımın] (hepsi) bebektir [ve ben onları] besle[yemiyordum]. Bu yüzden kızımı sattım. ^fPN₂ ...ve (böylelikle) ben (diğer) küçük çocuklarımı kıtlık yılları boyunca besleyebildim."⁹¹

Bu gibi belgeler ve kanun maddeleri çocukların aile için büyük önem arz etmesine rağmen, bazı durumlarda bir araç, bir menfaat unsuru olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Ancak bu gibi uygulamaları keyfi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çocuğun bu şekilde istismar edilmesinde, ekonomik sıkıntıların ve bazı özel sebeplerin etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Sonuç

Günümüzde olduğu gibi antik dönemlerde de ailenin sürekliliğini çocuklar sağlardı. Bu nedenle ailenin genişlemesi ve devam etmesinde çocukların önemi çok büyüktü. Toplumun ve ailenin en küçük temel taşı olan çocuklar, ilerleyen sürede büyüyüp, toplum içinde yerini alacak bireyler olması açısından toplumsal hayatın devamlılığının garantisi konumundaydılar.

Eski Mezopotamya'da çocuklar toplum hayatında ve aile hayatında vazgeçilmez bir yere sahiptiler. Ancak çocuklar toplum içinde fiziksel ve zihinsel açıdan zayıf oldukları için onların korunması ve geleceklerinin güvence altına alınması ailenin ve devletin göreviydi. Çocuklar ile ilgili yapılan sözleşmeler ve kanunlarda yer alan maddeler bu anlayışının bir sonucudur. Yukarıda örneklerini verdiğimiz kanun maddeleri ve sözleşme örneklerinden anlaşılacağı üzere çocukların toplum içerisinde karşılaşılabilecekleri çeşitli sorunlar karşısında korunması amaçlanmıştı. Ancak bazı durumlarda çocukların borca karşı teminat olarak verildiğini ve çeşitli şekillerde evlatlık edinilerek istismar edildiğini de görmekteyiz. Bu durum günümüz toplumları içinde geçerli bir sorundur. Günümüzde dahi kimi zaman ailelerin çocuklarını sattıklarını ya da başka amaçlarla evlatlık edinildiklerini görmekteyiz.

---

⁹⁰ Emar VI, no, 216

⁹¹ Zaccagnin 1995: 98

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

- AKT I: Bilgiç, E., Sever, H., Günbattı, C. ve Bayram, S., *Ankara Kültepe Tabletleri I*, TTK Basımevi, Ankara 1990.
- Albayrak 2000: Albayrak, İ., “Kültepe’den Yeni Bir Vasiyetname” *Archivum Anatolicum IV*, Ankara 2000, 1-16,
- Albayrak 2007: Albayrak, İ., “Kültepe’de Ele Geçen Vasiyetnamelere Göre Eski Anadolu’da Miras Anlayışı”, *38. ICANAS Kongresi Bildirileri*, Ankara 2007. 137-149.
- Alpman 1981a: Alpman, A., “Nuzi Vesikalarındaki Adoptionun (Evlâtlık Almanın) Gayesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi XXV/14*, 1981, 321-333.
- Alpman 1981b: Alpman, A., “Nuzi Adoption Metinlerinin Ortaya Koyduğu Sosyo-Ekonomik Sonuçlar”, *IX. T.T.K. Bildirileri*, Ankara 1981, 183-193.
- Alpman 1988: Alpman, A., *Eski Önasya Hukukunda Adoption*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1988.
- BE: Babylonian Expedition of the University Pennsylvania, 1893vd.
- Bertmann 2003: Bertmann, S., *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, New York 2003.
- Bordreuil vd. 2015: Bordreuil, P., Briquel-Chatonnet, F. ve Michel, C., *Tarihin Başlangıçları Eski Yakınoğu Kültür ve Uygarlıkları*, (çev. L. Başaran), İstanbul 2015.
- CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD).
- CDA: Black J., George A. and Postgate N., *A Concise Dictionary of Akkadian (CDA)*, (Edi. Karl Hecker und Walter Sommerfeld), Harrassowitz Verlag • Wiesbaden 2000.
- Çeçen 1990: Çeçen, S.; “Kültepe Metinlerinde Bulunan Yeni Waklum Mektupları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXIV/1-2*, Ankara 1990, 35-51.
- Driver - Miles 1935: Driver G. R. and Miles J. J., *The Assyrian Laws*, Oxford The Clarendon Press 1935.

- Driver - Miles 1960: Driver G. R. and Miles J. J., *The Babylonian Laws*, Vol. 2, Oxford The Clarendon Press 1960.
- Erol 2014: Erol, H., "Anadolu'nun İlk Yazılı Belgelerinde Büyü Ve Kehanet", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi LIV/2*, Ankara 2014, 37-48.
- Fincke 2012: Fincke, J. C., "Adoption of Women at Nuzi", *Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians 19*, 2012, 119-140.
- HSS: Harvard Semitic Series
- Johns 1904: Johns, C. H. W., *Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters*, New York 1904.
- Klengel 2002: Klengel, H., *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*, (çev. N. Oral), Telos Yayıncılık, Ankara 2002.
- Kramer 2002a: Kramer, S. N., *Sümerler*, (çev. Ö. Buze), İstanbul, 2002.
- Kramer 2002b: Kramer, S. N., *Tarih Sümerde Başlar*, (çev. H. Koyukan), İstanbul 2002.
- KT IV: Albayrak, İ., *Kültepe Tabletleri IV*, TTK Basımevi, Ankara 2006.
- KT XI-a: Erol, H., *Kültepe Tabletleri XI-a, I. Cilt: Şu-İstar'a Ait Belgeler*, TTK Basımevi, Ankara (Basımda).
- Lerner 1986: Lerner, G., "The Origin of Prostitution in Ancient Mesopotamia", *Signs 11/2*, 1986, 236-254.
- Nemet-Nejat 2002: Nemet-Nejat K. R., *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, Hendrickson Publisher 2002.
- Oates 2004: Oates, J., *Babil*, (çev. F. Çizmeli), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004.
- Özgüç 1950: Özgüç, T., *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1948*, TTK Basımevi, Ankara 1950.
- Paulissian 1999: Paulissian, R., "Adoption in Ancient Assyria and Babylonia", *Journal of Assyrian Academic Studies XIII/2*, 1999, 5-34.
- Roth 1995: Roth, M. T. Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor, *Journal of the American Oriental Society 118/1*, 1998.

- Seters 1968: Seters, J. V., "The Problem of Childlessness in near Eastern Law and the Patriarchs of Israel", *Journal of Biblical Literature* 87/4, 1968, 401-408.
- Speiser 1928-1929: Speiser, E. A., "New Kirkuk Documents Relating to Family Laws", *The Annual of the American Schools of Oriental Research*, 10, 1928 - 1929, 1-73.
- Stol 2006: Stol, M., "Private life in ancient Mesopotamia", *Civilizations of the Ancient Near East (edi. Jack M. Sasson vd.) Vol. I-II*, Hendrickson Publisher, Michigan 2006, 485-499.
- Şahin 2009: Şahin, H. A., "Eski Asur Toplumu'nda Çocuklara Ad Verme Geleneği", *Turkish Studies* 4/3, 2007-2018.
- Tosun - Yalvaç 2002: Tosun, M. ve Yalvaç, K., *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara, TTK, 2002.
- Veenhof - Eidem 2008: Veenhof K. R. and Eidem, J., Mesopotamia. The Old Assyrian Period, *Orbis Biblicus et Orientalis (OBO) 160/5*, Academic Press Fribourg/Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, 2008.
- Vincent 1904: Vincent, G. E., "The Laws of Hammurabi", *American Journal of Sociology* 9/6, 1904, 737-754.
- VOS: Vorderasiatische Schriftendenkmäler.
- Westbrook 1988: Westbrook, R., Old Babylonian Mariage Law, *Archiv für Orientforschung* 23, Horn: Berger 1988.
- Westbrook 2003: Westbrook, R., "Old Babylonian Period", *A History of Ancient Near Eastern Law*, (edi. Raymond Westbrook), Brill, Leiden-Boston 2003 361- 431.
- Zaccagnini 1995: Zaccagnini, C., "War and Famine at Emar", *Orientalia* 64/ 2, 1995, 92-109.
- Zaccagnini 2003: Zaccagnini, C., "Nuzi", *A History of Ancient Near Eastern Law*, (edi. Raymond Westbrook), Brill, Leiden-Boston 2003, 565-618.